

PODPOŘIT, NEBO UKÁZNIT?

Současný trend inkluze v běžných školách nadaným dětem příliš nepřispívá

Nadané děti přes nejrůznější deklarace zájmu zůstávají v našich školách spíše na okraji. Někdy jsou dokonce považovány za rušící element. Inspekční tematická zpráva, které se věnovaly UN č. 30, poukazuje na řadu problémů, které v této oblasti v našem školství existují. Jak by je bylo možné řešit, o tom jsme hovořili s vedoucí brněnského Centra rozvoje nadaných dětí Masarykovy univerzity docentkou ŠÁRKOU PORTEŠOVOU.

Stejně jako je velká šíře postižení, stejně tak je široké spektrum nadání. Když vyhláška 27/2016 Sb. mluví i o dětech nadaných, o koho vlastně jde?

Za nadané dítě bývá považováno takové, které je mírně nadprůměrné, obvykle mu stačí standardní rozšiřující výuka v rámci běžné třídy, nemívá problém se zapojením do kolektivu dětí, dokáže se učit jak individuálně, tak ve skupině a nepotřebuje žádné mimořádné vzdělávací postupy. Naproti tomu dítě mimořádně či extrémně nadané mívá tak akcelerované mentální schopnosti, že jsou pro jeho vzdělávání potřebné speciální postupy, mívá problém s tím, aby „zapadlo“ do třídy, nerozumí si s vrstevníky, vnímá svět odlišně, s tím často souvisejí emoční a sociální problémy. Učivo standardně odpovídající jeho věku obvykle zná, uvažuje v souvislostech, potřebuje řadu nadstandardních materiálů, potřebuje mentora, který by ho vedl... Jde o dvě výrazně odlišné skupiny a skutečnost, že jedním dechem mluvíme o dětech nadaných a mimořádně nadaných, je v podstatě chyba. Uvědomme si, že mimořádně nadané děti dosahují (jakkoliv toto kritérium nemám ráda) IQ 140 a více. Přístupovat k nim podobně jako k dětem lehce nadprůměrným je podobné, jako bychom k dětem na úrovni IQ 55–60 přistupovali stejně jako k dětem s lehkým podprůměrem. To je nepředstavitelné, u dětí s mentálním postižením chápeme, že je odlišné, že má speciální vzdělávací potřeby, u dětí s různou mírou nadání nikoliv. Přítom odstup od průměru je v obou případech stejný. Je třeba si ale také uvědomit, že stejně tak jako děti mimořádně nadané, i děti nadané potřebují specifickou podporu.

Je dobře, že jsou všechny tyto děti řešeny jednou vyhláškou?

Vyhláška se zabývá „vzděláváním žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků

Šárka Portešová

nadaných“. To vypadá, jako by žáci nadání neměli speciální vzdělávací potřeby, což není pravda. Nicméně do praxe se toto pojetí občas odráží a i nadaným dětem je poskytována podpora pouze z hlediska jejich hendikepů. Možná by proto bylo dobré potřeby specifické podpory těmto dětem zpracovat zvlášť samostatnou vyhláškou, bylo by pak asi jednodušší tuto podporu ve školách akcentovat. Jde o děti, kterým by pomohly hodiny výuky navíc, výrazně individualizovaná péče speciálně připravených učitelů a taky speciálně vyškolených vysokoškoláků v roli asistenta.

Kdo by měl nadané a mimořádně nadané dítě identifikovat?

V první řadě by si ho měli všimnout učitelé. Měli by pro něho vytvořit plán pedagogické podpory a doporučit rodičům, aby se obrátili na odborníky v pedagogicko-psychologické poradně. Bohužel, vypadá to, že v praxi to tak nefunguje. Zvlášť u mimořádně nadaných dětí se na poradny obracují obvykle rodiče sami. Všimnou

si, že je dítě odlišné, že zvládá některé činnosti (čtení, psaní, počítání) výrazně dříve a lépe než jeho vrstevníci. Že vnímá odlišně svět kolem sebe. Znalá jsem například malé dítě, které se nebálo čerta, ale srážky Země s jiným vesmírným tělesem. Je dobře, že se leckdy objednávají do poradny ještě předtím, než dítě nastoupí do školy. Ovšem řada rodičů, ale i řada učitelů vnímá odlišnost takového dítěte jako problém. Za snahou najít pomoc psychologa nebo speciálního pedagoga leckdy stojí hlavně vznikající sociální problémy související s odlišností dítěte. Navíc ve třídě s třiceti žáky jde opravdu často pro učitele o dítě obtížné, které se pořád na něco ptá, chce podrobnější vysvětlování. Hodně záleží na tom, jak k takovému žákovi učitel přistoupí, jestli ho podpoří, nebo jestli ho „ukázní“.

Jak nezabít ve škole nadání dítěte?

Prioritní je takové dítě poznat, respektovat ho a podpořit ho. Škola počítá s tím, že do první třídy přichází dítě, které se začne učit písmenka a skládat je do slabik a slov a které se za rok naučí orientovat v číslech do deseti, do dvaceti. A jestliže nastupuje žák, který už čte, píše a počítá v řádu tisíců, představuje to pro třídu a pro učitele prostě problém. Přístup různých učitelů a v různých školách je výrazně odlišný. Naše Centrum připravilo tři projekty, v rámci kterých bychom chtěli učitelům v těchto nelehkých situacích pomoci. Projekt pro prvňáčky v matematice vytváříme společně s katedrou matematiky a výtvarné výchovy Pedagogické fakulty MU. Je zaměřen na identifikaci a rozvoj nadaných prvňáčků v matematice. A je hrazen z OPVVV – z výzvy Inovace v pedagogice. Naopak projekt Invenio vznikl s podporou JMK a TAČR, jeho cílem je odhalit nadání v různých kognitivních oblastech a poskytnout tuto informaci školám, aby s takovým žákem mohly ihned začít pracovat. A je tu ještě třetí rovina – aby bylo možné nabídnout zdarma testování žáků všech 4. a 5. tříd v Jihomoravském kraji pomocí Invenia, jsme zapojeni do projektu iKAP, díky kterému je to možné. Oslovujeme s touto nabídkou všechny školy v našem kraji. Zatím je zapojeno přibližně 100 škol. Mohli bychom otestovat až deset tisíc žáků, jsme v polovině času a máme zhruba tři tisíce otestovaných dětí. A pro radu a pro doporučení, jak

Ze screeningového testu Steven a jeho dinopark (grafik Jan Kottman – OPVVV), vyvíjí katedra psychologie FSS MU.

s dítětem dál, se na nás obracejí prostřednictvím našeho webu nadanediti.cz rodiče z celé republiky...

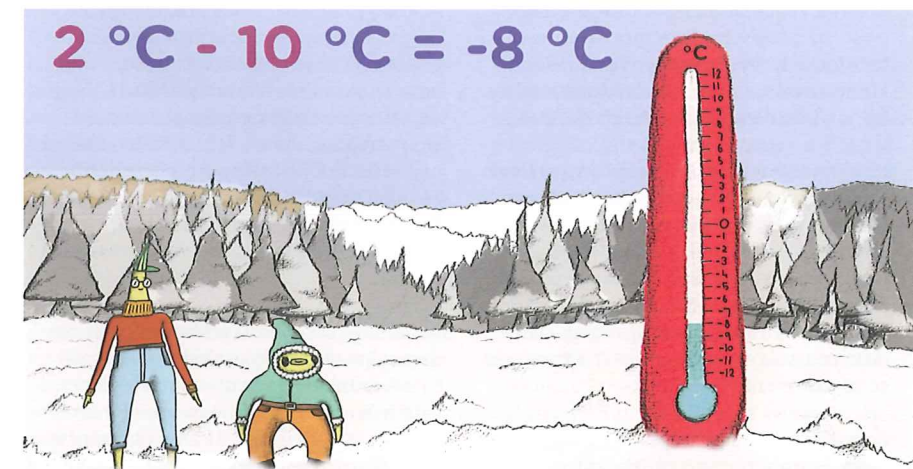
Jaký je zájem škol o vaše nástroje?

Bohužel některé školy o ně prostě nemají zájem, prohlašují, že je nepotřebují, že takové děti vlastně ve škole nemají. A když se objeví, stejně se prý časem s ostatními „srovnají“. Tvrdí, že když se ostatní naučí číst a psát a počítat, tak je přece doženou a problém zmizí. Je dobře, že existují školy, které mají o spolupráci na identifikačním nástroji a rozvojových materiálech, o podporu pro tyto děti velký zájem. Vytvářejí vhodné prostředí pro práci s těmito dětmi. Mám pocit, že se čím dál tím víc rozevírají nůžky mezi školami, které chtějí pomáhat a podle kterých žádný problém neexistuje. Navíc existují školy a učitelé, kteří by pomoci chtěli, ale nevědí jak. V poradně jim doporučím některou z pomůcek, například encyklopedii, jinou možnost vlastně nemají, ale oni vědí, že to nestačí. Schází masivní systém podpory, aby učitel věděl, kam se obrátit, kde jsou odborníci, kteří mu konkrétně poradí, jak postupovat. Takoví odborníci by měli být v PPP, problematika dětí nadaných a zejména mimořádně nadaných ale není jednoduchá, ne každý psycholog se v ní dostatečně orientuje. Měli by vědět, s jakými problémy se mohou u těchto dětí potkat, měli by počítat s typickou disharmonií vývoje v některých oblastech. Problém je i to, že není k dispozici dostatek rozvojových materiálů, které by bylo možné pro práci s dítětem učitelům, ale i rodičům nabídnout. A pak se stává, že tyto rozvíjející materiály připravují aktivní učitelé a v některých případech i samotní rodiče. Je tu prostor pro odborníky ze státních institucí, kteří by měli vytvořit utříděnou sadu materiálů zejména pro první stupeň, ideálně on-line dostupných. A je k tomu taky potřeba finanční podpora, bez ní to nepůjde.

Existuje dostatek kvalitních diagnostických nástrojů?

Standardní diagnostické nástroje míří zejména na skupinu nadaných dětí, s dia-

gnostikou dětí extrémně nadaných je podstatně větší problém. Navíc jde o individuální diagnostiku, která předpokládá dvou až tříhodinovou práci s konkrétním dítětem, vyhodnocování, sestavování zprávy, což je velmi časově náročné. Na výsledek dosavadního systému konečně upozorňuje i nedávná tematická zpráva České školní inspekce, podle které bylo v celé republice diagnostikováno zhruba 1000 mimořádně nadaných dětí, což podle mých zkušeností neodpovídá realitě, takových dětí je výrazně víc. Proto vytváříme screeningové vyšetření žáků prostřednictvím online počítačové hry. Jde o hledání nadaných dětí, které probíhá v některých jihomoravských školách ve čtvrtých a pátých třídách. V průběhu několika měsíců procházejí zábavnou formou děti ve třídě zjišťováním úrovně různých schopností – paměti, prostorové představivosti, fluidní (vrozené) inteligence. Připravujeme i další moduly – zjišťování rychlosti zpracování informací, schopnosti učení... Vycházíme z moderní teorie inteligence, která vnímá tyto schopnosti nezávisle na sobě. Vše musí probíhat pochopitelně za souhlasu rodičů, kteří taky dostanou informaci o výsledku svých dětí. Se souhlasem rodičů chceme předávat

Z ukázky rozšiřujících videí (grafik Matěj Smetana, Ondřej Voráč, Ondřej Dvořák – OPVVV), vyvíjí katedra matematiky a výtvarné výchovy Pedagogické fakulty MU.

potřebné informace učitelům, aby na ně mohli navazovat, aby podle nich mohli upravit obsah a formu vzdělávání žáků. Počítačový herní diagnostický systém Invenio postupně rozpracováváme už pátým rokem, součástí programu je i seznamovat učitele s jeho možnostmi a výhodami, které z práce s nadanými žáky plynou.

Jak herní diagnostický systém Invenio vypadá?

Pro každou dílčí schopnost vytváříme hru se zábavným průvodcem a věku přiměřenými postavkami, děti dostanou srozumitelnou instrukci, jak zábavné úkoly řešit, neměly by potřebovat učitele, aby jim něco dovysvětloval nebo pomáhal, jen si prostě nasadí sluchátka a budou si „hrát“. Součástí souhlasu rodičů je i vyplnění internetového profilu s nezbytnými informacemi, které k vyhodnocení testu potřebujeme. Díky projektu Jihomoravského kraje je v současnosti tento screening bezplatný.

Jak často se učitelé s mimořádně nadanými dětmi setkávají?

Při seminářích s výchovnými poradci jsem se právě o to zajímala. Obvykle se dozvím, že žádné takové dítě ve škole nemají, občas dokonce že žádné takové za svůj profesní život nepotkali. To je ale nereálné, z hlediska jejich výskytu v populaci jich musí každou školou projít několik. Skutečnost, že se v každé škole najde dítě s nějakým postižením, se bere jako samozřejmost, totéž ale přece platí pro žáky s nadáním. Jde tedy jen o to vyhledat je a podpořit je. Vezměte si, že z našich (zhruba) 3000 probandů jsme asi u 600 žáků zjistili nadání, které jsme doporučovali dál rozvíjet, a u 100 dětí jsme odhalili skutečně mimořádné nadání. To mimo jiné ukazuje na to, že počet zatím diagnostikovaných mimořádně nadaných dětí odhalený systémem poradenství zcela neukazuje na jejich skutečný výskyt v populaci. A specializované neziskové zájmové sdružení právníků osob JCMM (dřív se jmenovalo Jihomoravské centrum pro mezinárodní mobilitu, teď už používá jen tuto zkratku), s nímž jsme z hlediska aktivit propojení, vybraným dětem nabízí

zdarma nejrůznější mimoškolní aktivity právě na podporu jejich nadání i na rozvoj jejich sociálních dovedností.

Na 12. října 2022 jste připravili odbornou konferenci, v rámci které chcete představit nový identifikačně rozvojový modul pro nadané prvňáčky. O jaký diagnostický nástroj půjde?

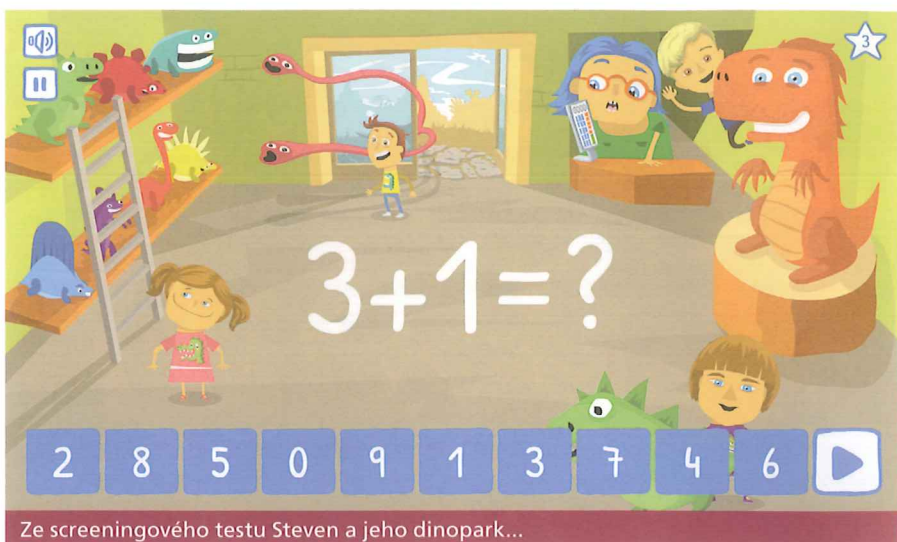
Chceme na konferenci představit screeningový test zaměřený na vyhledávání dětí na hranici vstupu do základní školy, které zajímá matematika a kteří v ní v tomto věku vynikají. Jsou děti, které už v té době počítají do tisíců, umějí sčítat i násobit. Nároky počtů první třídy jsou pro ně naprosto nemotivační, nezajímá je to, jsou jinde, dál. Obvykle se tyto děti do škol těší a zklamání je z hlediska dalšího vzdělávání nebezpečné. V tomto věku se v dítěti utváří vztah ke vzdělávání, chápání jeho smysluplnosti. Bohužel, když zjistí, že mu škola nepřináší nic nového a zajímavého, ztrácí zájem, leckdy do ní nechce chodit, zvláště pokud ve třídě nenajde dítě, kamaráda, se kterým by si rozumělo. Chtěli bychom takovým dětem i učitelům pomoci, ve spolupráci s Pedagogickou fakultou Masarykovy univerzity, katedrami matematiky a výtvarné výchovy jsme vytvořili diagnostický test, který by herní formou matematické dispozice, schopnosti, ale i znalosti dětí zjišťoval. A pro vybrané žáky pak připravily zmíněné katedry dvacet rozvojových, rozšiřujících videí a pracovních listů tematicky zaměřených na úkoly propojené s reálným světem okolo dětí. Měl by to být systém, jehož využití by nikterak nezatežovalo učitele, ten by ho vlastně jen (třeba) dvakrát týdně dítěti pustil (s drobným vysvětlením) na tabletu a dítě by pak pracovalo samo, svým tempem a zábavnou formou.

Invenio

Za každou naši hrou stojí mnohaletý vývoj, ověřování a analýzy velkého množství dat. Jako autoři testů víme, že je nezbytné předkládat důkazy o kvalitě vznikajících metod. Proto při vývoji Invenia velice dbáme na transparentnost. Již brzy si budete moci stáhnout technický manuál, kde je detailně zdokumentován kompletní vývoj každé hry, to, jak přesně měří, a mnoho dalšího.

Intelligence se skládá z celé řady různých schopností. Pojďme společně zjistit, ve kterých Vaše dítě vyniká a které by bylo vhodné dále rozvíjet nebo zlepšit. Jsou jeho silnou stránkou prostorové schopnosti, ale hůře se učí nové informace? Má výrazně nadprůměrný logický úsudek, což může například vést k tomu, že se ve škole nudí?

Pomocí testů zadávaných na počítači jsme schopni na tyto otázky odpovědět a stanovit profil schopností dítěte. Nechceme ale, aby se děti testování bály

Ze screeningového testu Steven a jeho dinopark...

Některé děti jsou ale kromě svého nadání zatíženy i nějakým hendikepem. Takoví žáci s tzv. dvojitou výjimečností to mají ještě těžší...

Dvojitou výjimečnost těchto dětí je ovlivňována typem problémů, které se u dítěte s mimořádným nadáním (nebo i u dítěte „pouze“ nadaného) objevuje. Jiný obraz bude u žáka se specifickými poruchami učení – s dyslexií, dysgrafií atd., jiný třeba u dítěte s Aspergerovým syndromem. Například nadané dítě se slabší dyslexií často svoji poruchu „úspěšně skrývá“, díky svému intelektu zvládá pracovat tak, že se vlastně projevy poruchy nijak výrazně neventilují, stává se, že si učitel jeho poruchy ani nevšimne. Může ho považovat za běžného, průměrného žáka, který má možná občas problémy se čtením. Jiné je to u dítěte extrémně nadaného (například v oblasti matematicko-logické úvahy), které má zároveň výrazné problémy se

čtením a se psaním. Stává se, že starost o jeho problémy odsunou do pozadí potřebu podpory jeho nadání.

Asi není v takových případech úplně jednoduché rozpoznat příčinu problémů.

Není to jednoduché, ale je to nezbytné. Zvláště u dětí s dvojitou výjimečností je nutné co nejdříve rozpoznat nadání dítěte i příčiny jeho potíží. Pokud se to nepodaří, hrozí tři modely náhledu na tyto žáky, a ani jeden není dobrý. Jedna varianta je, jak jsem říkala, překrytí nadání projevy problémů (nebo naopak potlačení problémů právě díky nadání, což je v podstatě totéž) a dítě se projevuje prostě jako průměrné. Druhou možností je, že učitel se soustředí na řešení hendikepu dítěte, ale už nevnímá a nepodporuje jeho nadání. A třetí, relativně častou variantou je, že sice učitel vidí, že je dítě nadané, ale

Jak testování probíhá? Snažili jsme se celý proces co nejvíce zjednodušit:

1. Domluvíme se na spolupráci se školou, které v našem systému vytvoříme profil.
2. Učitel z dané školy pošle rodičům speciálně vytvořený odkaz.
3. Rodič se přes internetový prohlížeč zaregistruje do našeho systému a poskytne souhlas s testováním svého dítěte.
4. Učitel zadá dětem se souhlasem rodičů ve škole v počítačové učebně sadu her (speciálně sestavenou dle toho, jaké schopnosti je vhodné měřit). Žáci hrají hry v prohlížeči, není třeba nic instalovat.
5. Ihned po testování si rodič může po přihlášení do systému prohlédnout zprávu s výsledky pro každou ze zadaných her.

Podle invenio.muni.cz

Archiv Centrum rozvoje nadaných dětí MÚ

zařadí si ho do kategorie „lajdák, který se dostatečně nesnaží“. Neuvědomuje si, že tento projev je důsledkem poruchy, se kterou musí dítě neustále bojovat, kterou se snaží kompenzovat. Ideální je zaznamenat oba faktory – nadání i poruchu – a respektovat je. Podstatné je ale akcentovat zejména nadání dítěte. Když zdůrazníme, co dítěti jde, v čem je úspěšné, ruku v ruce s tím jde často i řešení, kompenzace jeho deficitu. Ukázalo se například, že dítě s dvojitou výjimečností zvládalo podstatně hůře jednoduchý, banální a nezajímavý text než text sice složitější, ale tematicky z oblasti, ve které vyniká, která ho zajímá. Kromě rychlejší kompenzace svého deficitu se zároveň rozvíjelo ve směru svého nadání. Ale jak jsem řekla, v současných podmínkách, v naplněných třídách a s ohledem na obsah své profesní přípravy není pro učitele snadné přiměřený a odborně správný přístup k těmto dětem najít. Na druhé straně – k diagnostice dítěte má učitel podstatně lepší podmínky než pracovníci PPP, protože s ním tráví výrazně víc času. Jen je nutné, aby věděl, čeho si všimnout a kdy doporučit rodičům odborníka z PPP přízvat.

Rodiče nadaných dětí často vyhledávají soukromé školy...

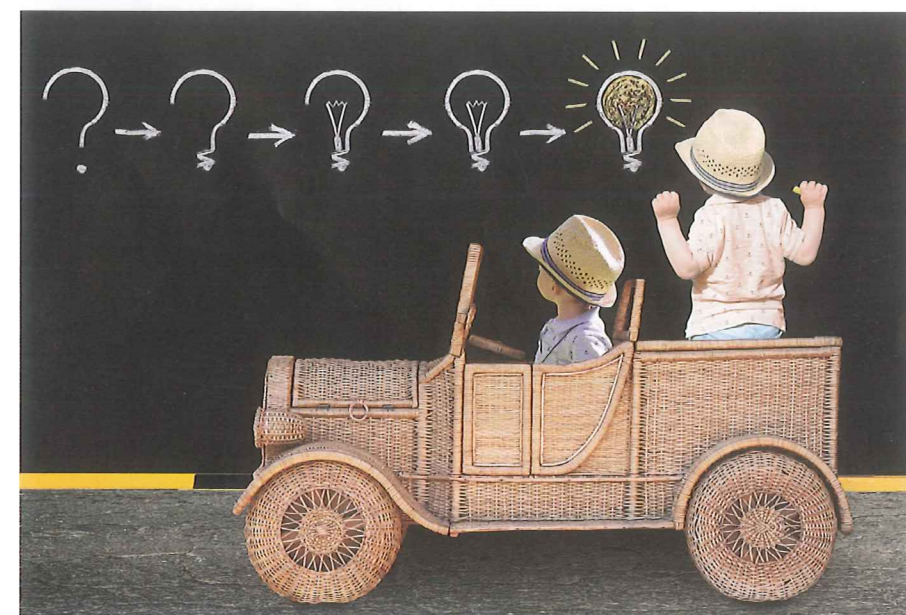
Současný trend inkluze v běžných školách těmto dětem příliš nepřispívá. A tak se rodičům těchto žáků není možné divit, že hledají náhradní řešení například formou soukromých škol, kde očekávají intenzivnější a individualizovanější pomoc, kde se dítě bude cítit dobře a bude se do školy těšit. Řada soukromých škol skutečně toto očekávání naplňuje. Pokud bychom ale chtěli realizovat skutečnou inkluzi, je třeba zkvalitnit běžné základní školy, aby rodiče neměli tendenci přehlašovat svoje děti jinam. Existují ovšem i extrémně nadané děti například s Aspergerovým syndromem. Dlouhodobě sleduji skupinu pěti takových žáků a vidím, jaké problémy v běžných školách mají. Řada z nich po opakovaném selhání ve škole končí v domácím vzdělávání, a tak se dá říci, že jim nepomohly ani běžné, obecní, ani soukromé školy, nechtějí je nikde, protože jsou výchovně velmi náročné a výrazně narušují výuku. Pomoc ze strany státu této skupině extrémně nadaných, ale velmi náročných žáků schází.

Kdy jste zakládali Centrum rozvoje nadaných dětí?

Zhruba před patnácti lety. Centrum za tu dobu procházelo určitým vývojem. Jeho součástí bývala dokonce i malá poradna. Teď se v rámci zmínovaného projektu Jiho-moravského kraje soustředíme spíše na diagnostiku nadaných dětí formou screeningů a na tvorbu odpovídajících diagnostických nástrojů. Ale doufám, že se nám podaří se k přímé individuální práci zase vrátit, i když poradny suplovat nechceme. Věnujeme se hlavně výzkumu v dílčích tématech. Chceme být ale průběžně v kontaktu s učiteli, kteří mají zájem těmto dětem pomáhat, nemají však dost

informací, jak to udělat, a pomůcek, které by k tomu mohli využít. Naši výhodou je, že jsme univerzitní pracoviště a sdružujeme řadu šikovných kolegů a kolegyň, kteří jsou schopni analyzovat dostupná data a vytvářet diagnostické nástroje. Dokážeme poskytovat terénu informace o situaci v oblasti péče o nadané děti v republice, pokud o to ve školách mají zájem. V rámci univerzity jsme zařazeni jako vědecká laboratoř, součást výzkumného institutu na katedře psychologie Fakulty sociálních studií. Centrum představuje sdružení lidí, kteří se podporou dětí intelektově nadaných a mimořádně nadaných dlouhodobě zabývají. K tomu, abychom mohli v této oblasti pracovat, ale musíme shánět finanční prostředky zejména formou nejrůznějších projektů nebo třeba od sponzorů.

Opakovaně jste zmínila nedostatečnou přípravu učitelů v této oblasti, konečně i nedávná tematická zpráva

ČŠI se o tom zmiňuje. Můžete se i na tuto oblast v rámci svého projektu zaměřit?

Připravujeme pedagogy na práci výchovných poradců v rámci pedagogické i filozofické fakulty. Plánujeme i vytvořit modulové vzdělávání pro pedagogy o specifikách práce s nadanými dětmi. Příprava učitelů v této oblasti skutečně schází. Už jsme vytvořili použitelný systém vyhledávání těchto dětí, příprava učitelů pro práci s nimi je dalším logickým krokem. Mám představu jakéhosi hybridního vzdělávání, částečně distančního, částečně při občasném setkávání. Ale zase – musíme na to sehnat nějaké finanční prostředky.

Zmíněná inspekční zpráva upozorňuje v této oblasti mimo jiné i na výrazný formalismus. Na papíře je všechno krásné a dokonalé, realita za tím ale pokulhává...

V podstatě to těžko může být jinak, protože učitelé nemají vytvořené pro práci s nadanými dětmi kvalitní podmínky a nejsou na ni dostatečně připraveni. Po-

dle mého by mělo být toto téma součástí základního kurikula každé pedagogické fakulty. Podobně jako se učí o dětech se specifickými poruchami učení, měli by se učit i o práci s nadanými dětmi. Minimálně dva semestry by měly být přednášky a semináře o identifikaci nadaných žáků a o jejich rozvoji povinné pro všechny studenty. Současná praxe, kdy se toto téma stručně objeví v některých oborových didaktikách, je nedostatečná.

K řešení otázky podpory nadaných dětí patří i diskuze o budoucnosti víceletých gymnázií, která by se měla právě na nabídku vzdělávání nadaným dětem zaměřovat. Jaký je váš názor?

Nemám nic proti víceletým gymnáziím, pokud by skutečně byly určeny pro děti nadané, eventuálně extrémně nadané. Nejlepší by bylo zachovat je ve větších městech, kde bude reálné je těmito dětmi

naplnit. Za současné situace leckdy kvůli nedostatku žáků musí přijímat i děti, které nadané nejsou, ale prošly finančně náročnými kurzy, které je pro přijímačky připravovaly. A to není výhodné ani pro školy, ani pro žáky.

Už více než rok se mluví i o projektu posilování školních poradenských pracovišť školními psychology a školními speciálními pedagogy a o posílení jejich spolupráce s pedagogicko-psychologickými poradnami. To je trend, který by mohl práci s nadanými žáky pomoci...

Bezpochyby. I pro nás by bylo lepší, kdybychom mohli komunikovat s psychology přímo ze škol, kdybychom mohli nabídnout vzdělávání přímo jim. Jsou určitou „spojkou“ mezi námi a učiteli. Kdyby byl psycholog skutečně na každé škole, představovalo by to podstatnou podporu i péči o děti nadané a mimořádně nadané. O samotném projektu ale příliš informací k dispozici není.

Krišna Vítal / Shutterstock